

WELLMANN IMRE: *A Rákóczi-év és a történettudomány*. Magyar Szemle, 1935. április. 312—322. l.

A Rákóczi-évben történetírásunk a nagy fejedelem életének és működésének három újabb összefoglaló feldolgozásával gyarapodott. Asztalos Miklós közel 500 lapos munkát bocsátott közre „II. Rákóczi Ferenc és kora” címen. Markó Árpád „Rákóczi”-ja a Magyar Szemle Kinccsstarának legújabb füzeteként látott napvilágot. A pomnás, 52 iv terjedelmű Rákóczi-émlékkönyvben is helyet kapott egy teljes Rákóczi-életrajz Balla Antal tollából. Ezen kívül az új szempontu, anyagfeltárásban gazdag részlettanulmányok egész tömege jelent meg a Rákóczi-émlékkönyvben. Mályusz Elemér: „A Rákóczi-kor társadalma”, Polner Ödön: „Rákóczi közjogi szempontjai”, Émile Pillias: „Rákóczi és Franciaország közbelépésének igazi története”, Markó Árpád: „Rákóczi mint hadvezér”, Zolnai Béla: „Rákóczi, az író” címen közölnek tanulmányt. Huszár Lajos a kuruckor érmészetéről, Rákóczi rézpénzének gyászos történetéről értekezik. Pukánszky Béla az egykoru német sajtóban, Molnos-Müller Lipót pedig a korabeli francia irodalomban keresi meg Rákóczi mozgalmának a visszhangját. Császár Elemér a magyar költészetnek Rákóczi ihlette darabjait állítja össze. Szerb Antal a kuruckori költészet fájdalmas hangját, sajátos magyar csengését elemzi. Kornis Gyula „Rodostói filozófia” címen ismerteti Kiss Istvánnak Rodostó vallásos és tudományos légkörében született „Magyar philosophiájá”-t. Végül a képzőművészet és zenetörténet terén is komoly értékű tanulmányokkal gazdagodott a Rákóczi-irodalom. Haraszti Emil Rákóczi udvari zenéjéről állapítja meg, hogy nem a kuruc nótá uralkodott ott, hanem a kor Európa-szerte divatos barokk zenéje. Moravcsik Gyula a grenoblei triptichonról deríti ki, hogy nem a XIII. század-

ból való, hanem Gerasimos pátriárka adományozta Rákóczinak. Kampis Antal pedig Rákóczi arcképeinek a hitelességét vizsgálja; szerinte az egykorú képek közül hat tekinthető hitelesnek, de csak kettő, a két Mátyóki-képmás, művészi munka. A nagy fejedelem arca történetírásunk újabb eredményeiből őszintébb és mélyebb rajzú képben világít felénk.  
K. B.

### 3. Zenetudomány.

BARTHA DÉNES: *A jánoshidai avarkori kettőssíp*. 13 táblával és tíz szövegképpel. A Magyar Történeti Múzeum kiadása. Nyomtatott Karca-gon. 1934. 4-r. 107. l.

A szolnokmegyei Jánoshidán végzett ásátások közben Fettich Nándor, a népvándorláskorabeli régészet kiváló szakértője, egy avar férficsontváz közelében csontból faragott kettőssíp csőveire bukkant. A leletet Bartha Dénes, a berlini egyetemen kiképzett nagykézülségű zenetörténész iktatta be a zenetörténetbe az összehasonlító hangszerkutató módszer szerint megírt tanulmányában. A darúcsontból faragott kettőssíp értékét két körülmény határozza meg: 1. az európai hangszermúzeumokban néhány ókori maradvány után ezer esztendő hézaggal csak a XV. századból való darabok találhatók, tehát ez a Kr. u. VII—VIII. századból keltezhető pásztorsíp fölmérhetetlen jelentőségű; 2. nem kevésbé fontos, hogy a sípok megszólaltatása a fafuvóka pótlása után semmi akadályba nem ütközött, holott az ó-egyiptomi sírleletek, meg az Athénben és Pompéjiben előkerült antik aulosok közül egy sincs olyan állapotban, hogy játszani lehetne rajta. Bartha Dénes hatalmas néprajzi ismeretanyag birtokában vizsgálta a kettőssíp típusait és oroszországi, balkáni, magyarországi, nyugateurópai, északafrikai, szíriai, arabiai, indiai és kínai elterjedését.

Végül a hanglyukrendszerek és a hangsorok elemzése alapján fejlődéstörténeti rendszerezést ad. Ez a pompás kiállítású, két nyelven közölt tanulmány nemcsak a magyar zene-tudománynak, de Bartha Dénes szigoruan módszeres eljárása és hatalmas szaktudása révén az egyetemes zenetörténetnek is nagy nyeresége.

K. B.

← HARASZTI EMIL: *A Rákóczi-induló*. Napkelet, 1935. április. 224—230. l.

Haraszi Emil kétirányú vizsgáldást végzett: kutatott az induló keletkezésének a nyomai után és földé-ritette későbbi romantikus sorsát. Megszületését három mozzanattal magyarazza: Rákóczi szabadságharca idején termett kuruc-nótákból alakult ki a szomorú hangulatú Rákóczi-nóta, ebből később a Mária Terézia óta szokásos toborzó verbunkós zenéje formálta ki a lendületes, vérforraló indulót, s döntő körülménynek kell tekintenünk még az induló műfajának a francia forradalom eseményei között hirtelen növekvő népszerűségét. Amennyire a hatvanas években lefolyt hírlapi viták tisztázták, Bihar hegédűjén vált nevezetessé az induló és Scholl Miklós katonakarmester öntötte formába az 1809—1818 közötti időben. Később Liszt Ferenc dolgozta föl zongorára a XV. Rapszódidiában, s hatásának tetőfokára érkezik, amikor Berlioz elkészíti világ-hírű zenekari feldolgozását (1846). Liszt is elhatározza, hogy hangszereli zenekarra, de nemzeti induló helyett szimfónikus költeményt ír s kudarcot vall vele (1865). Reményi Ede hegédüre írja át, de művéről Mosonyi Mihály kíméletlen kritikát mond. Egyébként kétségkívül a magyarság lelkében nemzeti szimbólummá nőtt Rákóczi-induló a világ zeneirodalmának a legnagyobb szerű, a világ minden részében jól ismert indulója.

K. B.

BARTHA DÉNES: *Szalkai érsek zenei jegyzetei monostoriskolai diák korából. (1490.)* A Magyar Nemzeti Múzeum kiadása. Budapest, 1934. 114. l. 9 fényképmásolat.

Szalkai László, a Mohácsnál elesett esztergomi érsek, diákkorában Sárospatakon, valószínűleg az augustinusok iskolájában készítette azokat a zenei jegyzeteket, amelyeket alapos tanulmány kíséretében most Bartha Dénes bocsátott közre. Az esztergomi főegyházmegye könyvtárában őrzött kézirat, a magyar zenetörténet unicuma, éles fényt vet a középkori zeneoktatás tartalmára és módszerére. Anyagát tekintve, Szalkai feljegyzése bizonyos tárgyi és elrendezésbeli önállóságot mutat, nem ragaszkodik teljes hűséggel egyetlen korabeli szerzőhöz sem. A felhasznál't művekre nézve pedig jellemző, — amint Bartha Dénes bő forráskritikai tanulmányával megállapítja — hogy a közelebb fekvő német és cseh-morva munkákat kikerülve, a kézirat a középkori francia és angol zeneelméleti munkákkal mutat közeli rokonságot. Ez a művelődéstörténeti távlatokat nyitó, XV. századi emlék megérdemelte Bartha Dénes nagyértékű tanulmányának a magyar mellett a német nyelvű közlését is, meg a hangjegypéldákkal s fényképmelletekkel ellátott szép kiadást.

K. B.

← HARASZTI EMIL: *Barokk zene és kuruc zene*. Századok, 1933. Pótfüzet. 546—610. l.

Haraszi tanulmányának torlódó adathalmazából a nyugati fejedelmi udvarok és párhuzamosan Rákóczi udvarának a zenei élete bontakozik ki. Érdekes adat szól arról, hogy Bethlen Gábor is Franciaországból hozatott trombitásokat. Thököly zenekari lajstroma 29 zenészt sorol fel. Rákóczi és Bercsényi együttesen tartottak zenészeket. Udvari és hadi zenéjük teljes mértékben nyugati, nevezetesen francia hatás alatt állott.

Legjelentősebb eredménye Harasztnak a tehénhúsnóta származtatása a „Roscit bollit joyeux“ nevű asztali zenei műfajból. Ez is a mellett bizonyít, hogy amíg „a tábortűznél egykét magyar naturalista sípos fujt a legénységnek magyar talp alá valót, bent, a munkácsi vagy az ungvári vár nyugati pompájú termeiben nem hangzott a kuruc nóta. Idegen zenészek idegen muzsikájára mulatoztak ott.“ Rákóczi udvarában is a kor barokk zenéje s nem a mélabús kuruc nóta uralkodott, ahogy Thaly legendásan elképzelte. A kuruc nóta Haraszti föltevése szerint alapjában posthumus művészet, későbbi dallamcsírákból az elkövetkező századok folyamán kitermelt zene. Kétségtelenül tetszetős föltevés, csak tudományos igazolást kíván.

K. B.

← PRAHÁCS MARGIT: *Forma és kifejezés a zenében.* Athenaeum. 1932. XVIII. kötet. 1—4. füzet. 48—62. l.

A szerzőnek nagyértékű művészet-filozófiai megállapításai szerint a zenében, ebben a tisztán akusztikus és mozgásenergiákból szövődő művészetben is, a formábaöntés küzdelme vezet el a formához, amely a tartalmat kifejező eszközökkel, a zenei nyelvvel azonos. Minden korszak zenéjében megkereshetjük a nyelvkészletet: a melódikus, ritmikus és harmónikus sajátságok egyezését. Azonban a zenének idő és tér kategóriái fölött álló, objektív tartalma nincs bizonyos zenei irányokhoz kötve. Nem állja meg a helyét az az értékelés, amelyet különböző s ellentétes zenei stílusok kifejező képességéhez fűznek. Hiszen a „zene minden stílusban, minden formakincs segítségével az anyagot teljesen felszívó szellem végtelenségét adhatja“.

K. B.

← RÉVÉSZ ANDRÁS: *Bartók Béla útja.* Apolló-füzetek. I. szám. Bp. 1935. 15. l.

Nem annyira zeneesztétikai, mint inkább zenepolitikai cikk. Harcba

száll Bartókért, akinek világsikert kellett aratnia, hogy a fajtájabeliek meghajoljanak előtte. Ebben a zeneírókat is elmarasztalja a szerző, mert megalkusznak a közönség zenei félműveltségével. Hangsúlyozza az alkotóművész mellett Bartókban a népdalkutató tudós értékét. Majd Bartók művészetének a legnagyobb eredményeit, a Csodálatos mandarint, a IV. vonósnégyest, a II. zongoraversenyt, a Profán kántátét s az Ady-dalokat elemzi kissé behatóbban. Írását rokonszenvenessé teszi tisztánlátása a magyar zene ügyében.

K. B.

← SZABOLCSI BENEC: *Népvándorláskori elemek a magyar népzeneben.* Ethnographia. Bp. 1934. 3—4. sz. 138—156. l.

Szabolcsi Bence döntőerejű bizonyítékokra épített tanulmányában a magyar népzene történetileg megvilágítatlan mélységeit, az Ural-vidéki őshazáig visszavezető multját, kísérel meg földeríteni. Két csoportra osztva a magyar népdalgyűjtés anyagát, a legrégebb magyar népi dallamkincs pentaton dallamcsaládjának és a regős énekek, halottsíratók, gyermekjátékok dur-hexakord dallamainak a származását kutatja. Az észtek, finnek, lappok népzeneje csak ritmikai sajátságokban mutat egyezést a magyarral, ezzel szemben a cseremiszeknél jóformán a teljesen régi magyar énekstílus van életben. Mégsem beszélhetünk cseremisiz stílusról, mert a cseremiszek pentatonikája viszont török-tatár eredetűnek bizonyult. Ennek megfelelően a régi stílusú magyar dallamkincs ötfoku hangsorát is török-mongol sajátságoknak kell tekintenünk, míg a regősénekek finn-ugor származásra vallanak. — A pentatonika nyomait tovább követve Közép-ázsiaiba jutunk, a pentatonika kisu-gárczási középpontjába, ahonnan Kelet- és Délkelet-Ázsián végighullámozva az ötfoku hangsor a mongolok és kínaiak zenei hagyományára is rányomta a bélyegét. Tehát a pen-

tatonika, meg a vele kapcsolatos dalmépítkezési elv óriási „euráziai“ útját úgy kell elképzelnünk, hogy Keleten a Csendes-óceáni partvidéki tart, legnyugatibb határa pedig a magyar Dunántúl. Ezt az összefüggést szemlélve állapítja meg Szabolcsi: „A magyar népzene mélyén máig egy archaikus középzásiai dalmstílus él tovább.“ K. B.

#### 4. Természettudomány.

ACTA CHEMICA, MINERALOGICA ET PHYSICA. Kiadja a Ferenc József-Tudományegyetem Barátainak Egyesülete. IV. kötet. 1—2. füzet. Szeged, 1934. 155. l.

A Ferenc József-Tudományegyetem és a Rothermere-alap támogatásával a szegedi egyetem barátainak egyesülete adja ki az *Acta Literarum ac Scientiarum* c. sorozatot. Természeti- és szellemtudományi tanulmányok, a szegedi egyetem tanárainak a dolgozatai látnak napvilágot ebben a kiadásban. A kezünk közt levő IV. kötet 1—2. füzeté négy tanulmányt tartalmaz, mind a négyet németnyelvű közlésben. Címeik magyarul: *Fröhlich Pál*: A foszforeszkáló festékkoldatok optimális hőfoka; *Szentpétery S.*: A Fehérkő-hegy kőzet-tani viszonyai és eruptív kőzeteinek részletes leírása; *Kiss és Gessner*: A Kobalt-sók közömbös sóoldatainak színváltozásai; *Kocsis és Pollák*: Adalék a Fajans-féle titráláshoz. Valamelyes javulás mutatkozik ezeknek a kiadványoknak a külső kiállításában. A régebbi köteteket bántó gondatlanság jellemezte. K. B.

DR. AUJESZKY LÁSZLÓ: *Az időjárás és a mindennapi élet.* A Természettudományi Társulat kiadása. Bp. 1933. 331. l.

Napról-napra tapasztaljuk, hogy szellemi és testi életünk milyen sok esetben valósággal függvénye az időjárásnak. Akár a mezőgazdaság helyzetére, akár a közlekedési viszonyokra

gondolunk, építkezni szeretnénk vagy testedzésre támad kedvünk, azonnal az időjárás áldásaival vagy kellemtelenségeivel kerülünk összefüggésbe. Ezért indokolt a meteorológia felé forduló érdeklődés, amióta ez a tudományág komoly eredményeket ígérő fejlődésnek indult. Aujezsky László könyve könnyed és világos előadásban fejtegeti az időjárás kutatás gyakorlati alkalmazásának a módjait és közben régóta gyökeret vert sok hibás nézetet eloszlat. Sorban tárgyalja az időjárásnak társadalmi, gazdasági, ipari, kereskedelmi, közlekedésügyi, törvényszéki, építészeti, tűzrendészeti és testgyakorlási vonatkozásait. Tárgyainak változatossága és anyagbősége meglepő.

K. B.

DR. BARTUCZ LAJOS: *II. Rákóczi Ferenc hamvai.* Természettudományi Közlöny, 67. kötet. 1935. május. 214—222. l.

II. Rákóczi Ferencnek Galatában Thaly Kálmán, Szádeczky Lajos és Thallóczy Lajos által kiásott és összegyűjtött hamvait 1906 októberében Török Aurél, mint antropológus, azonosította és vette át a nemzet nevében. Thaly leírása bizonyossá tesz abban, hogy a koporsót nem rabolták ki és a temetkezés óta megbolygatva nem volt, így a csontváz történelmi és régészeti hitelességéhez kétség nem fér. Bartucz Lajos most antropológiai vizsgálatot végez s így személyi bizonyítékokat keres. Megállapítása szerint a koponya varratainak elcsontosodásából kiolvasható a halott kora, s ez a történelmi adatoknak megfelelő. A koponya vizsgálata igazolja Mikesnek azt a feljegyzését, hogy Rákóczinak annyi volt az agyveleje, mint két embernek szokott lenni. Ugyanis a koponya ürtartalmának megméréséből kiderült, hogy a fejedelem agyvelejének a súlya több mint 200 grammal meghaladja az európai férfi átlagos agyvelősúlyát, sőt felülmúlja az agyvelősúly